

ELIZAREN EUSKARAREKIKO JARRERA NAFARROAN

Irunberri, 2003-IX-19

Pello Apezetxea Zubiri

Edukiaren eskema:

1. Ohar gisa: gai eztabaidagarria, zailtasunak
2. Euskararen balioa nire ikuspuntutik:
  - 2.1. Altxorra
  - 2.2. Euskal komunitatea
  - 2.3. Fedea eta kultura
3. Elizak nola balioetsi du euskara aitzineko mendeetan:
  - 3.1. Latina eta erromantzea euskararen gainetik
  - 3.2. Euskararen erabiltze publikoa
  - 3.3. Euskararen tresnatasuna: aldeko eta kontrako ondorioak
  - 3.4. Euskara bera mezua da
4. Elizak nola balioetsi du euskara, gaur egun:
  - 4.1. Vatikanoko II. Kontzilioaren soinua berriak
  - 4.2. 1980ko hamarkada: lehengo bidean eta gibelka
  - 4.3. Azken hamarkada
5. Hondar gogoeta: Elizaren zentralismoa

1. OHAR GISA

Badakit gaia nahiko eztabaidagarria izaten ahal dela. Eta, dudarik gabe, nik erranen dudanak aldeko eta kontrako entzule edo irakurlerik izanen dela. Hitzaldiak kritika kutsua ere izanen du, eta hori ez zaigu inori atsegingarri gertatzen. Hutsegiteak aipatzea, mingarri gertatzen da, eta min horrek salakuntza eta salatzailea gaitzestera edo ukatzera eramaten gaitu, anitzetan. Elizak profetismo deitzen den gizar-teko zuzengabeak salatzea bere eginkizun-

tzat dauka, eta ni ere ados nago horretan, baina profetismo hori eliza barnekoari aplikatzea ez du aise onartzen. Oro har gertatzen den antzera, bertzeak kritikatzeko erraz egiten dugu, baina autokritika nekez. Dena den, nik ere egiten dudana kritikaren asmoa zein den agertu nahi dut: errealtatera hurbiltzea eta ez ukatzea, batetik; eta, bertzetik, elizak euskararen alde egiten duena baino anitz gehiago egin dezakeelako, egin behar duelako, eta egitea nahi dudalako. Ez dute denek horrela ikusten, ezta eliztar eta euskaltzaleen artean ere.

Jarrera egintzetan agertzen da. Nazareteko Jesusen Ebanjelioko erranaz baliatuko naiz: Fruituetatik ezagutuko duzue zuhaitza; elorritik ez da mahatsik biltzen. Baina egintzen zerrendak mendeetan zeharreko luzera baldin badu, elizak duen bezala, hainbat egoera kultural eta soziopolitiko ezberdinetan gauzatu, konplexuago da jarrera zehaztea. Eliza bera ere konplexua baita. Eliza hitza erabiltzen dudanean, zertaz ari naiz? Hierarkiaz, batez ere, hau da, apezpiku, apez eta erlijiosoez, erabaki eta eragin handienak hauengandik heldu direla iduri baitu. Ez laiko sinestunak gutxien ditudalako. Dena den, eliza solasa soilik erabili beharrean, xeheki zer elizaz edo zer eliztar taldeaz ari naizen argituko dut, ahal den neurrian. Bertzalde, azterketa eta juzkua beti da zaila, aztertze eta juzku egokia egitea, alegia. Nola, ordea, norbaiten jarreraz mintzatu, inolako juzkurik gauzatu gabe?

Joseba Intxaustik duela 16 urte idatzia da:

«Gaur egun dakizkigunekin oso erraza izango litzateke, errazegia, lehenik elizaren alde sekulako mintzaldi apologetikoa egitea, eta biharamunean, ordu eta toki berean, hizlari berberak, halaxe nahi balu, haren kontra egundoko hitzaldia moldatzea. Alde baterako nahiz besterako materialik ez baita falta: azken buruan, gaia behar bezala aztertu gabe ote dagoen susmoa sortzen zaio normahiri: ezagutu, ez ote dugun oraindik ongi ezagutzen, alegia, elizak hizkuntzaren aldetik gure euskal hitzunean izan duen burubidea» (1).

Azken urteetan, euskararen historiaz ezagutza handitu da, baita elizarekin zerikusi duenez ere. Dena den, egintza garrantzitsu batzuen jakiteak nahiko argi uzten ahal digu pertsonak edo erakundeak daraman edo eramane duen norabide nagusia ikusteko. Salbuespenak salbuespen, eta zenbait ñabardura gorabehera, ildo nagusi horri begiratuko diot.

Eta ezin ahaztu kulturak, erlijioak eta politikak badutela zerikusia bata bertzarekin jendearengan, eta jendartean gurutzatuak eta nahasiak daudela. Nola ez bilakatu eztabaidatsu, alderdi horiek denak ukitzen dituen euskara bezalako errealtate bat?

Norbaiten jarreraz solastatzean, jende horren pentsatzea eta jokatzeko nolakoa den eta berau egokia edo desegokia den agertzea da nire ideia. Egokia-

(1) Joseba Intxausti, «Eliza, euskararen historia sozialean», *Herria 2000 Eliza*, 88. zk., 1987.

ren baieztatzea edo ezeztatzea, berriz, guk egokiaz dugun ideia eta ereduak eragiten du.

Zein dira euskarari dagozkion ideia eta balorazio egokiak? Zein dira nik, behinik behin, egokitzat jotzen ditudanak? Hori azaltzea izanen da lehenbiziko ahalegina.

Eta bigarrena: Zer ideia eta zer balorazio ditu elizak euskarari buruz? Gal-demodu hauek begi bistan edukiz saiatuko naiz gaiaren azterketa objektibora hurbiltzen. Jakitun, honetantxe bertan badaukagula eztabaidarako iturria.

2. EUSKARAREN BALIOA NIRE IKUSPUNTUTIK

2.1. Altxorra

Denak ados daudela uste dut, euskara ondasun, aberastasun eta altxor preziatua dela baieztatzean; hizkuntza zaharrenetakoa, mendeetan barrena aginte eta kultura anitzen artean, eta menean, bizirik iraun duen errealitate berezia, etab. Gaurko Nafarroako agintariak bezalakoentzat ere onargarri den kontzeptua, 17. mendeko liburu bat 200 mila euro ordaintzeraino, Leizarragaren *Testamentu Berria*. Elizako idazkeran ere ikusten dira horrelakoak:

«Euskara salbatzen lehiatu behar dugu, Nafarroak ondarez izan dituen arte-aberastasun diren hainbat oroitarri salbatzera lehiatzen garen bezala».

Jose M. Cirarda apezpikuak 1981ean (2).

Antzinateko altxor hau ikerlarientzat langai interesgarria bilakatzen da, historia nahiz hizkuntza arloetan. Euskara, ordea, ikerketa-gai baino zerbait gehiago da. Museo interesgarrirako gauza baino zerbait gehiago. Euskara aspal-diko zerbait ez ezik norbait ere bada. Lehengo eta oraingo norbait. Oxemiel Barandiaranek dioena gogoratuz (3), munduko lorategiko loreetako bat da Euskal Herria, baina ez idortutako lorea, edo ihartua; lore bizia baizik, bizi den euskaradun jende osatutako herria.

2.2. Euskal Komunitatea

2.2.1. Euskara, bada, zerbait baino gehiago da, gauza baino gehiago. Hizkuntza hizkuntz komunitatea da, hiztunen komunitatea. Euskara euskaldunak gara, euskara euskal komunitatea ere bada. Hizkuntza jendearen eta herriaren beraren izaerarekin lotua dago, jendearen eta herriaren izaerari zor zaion be-

(2) 1990ko *Iruñe eta Tuterako Elizbarrutietako Boletín ofiziala*, 62. or.

(3) José María Sánchez Carrión «Txepetx», *Un futuro para nuestro pasado*, 328. or., 24. oharra.

girunea da hizkuntzaren eskubidea. Giza izaerari berez dagokion zerbait. Miguel Ugarte Chamorrok erran bezala, «Hizkuntza espiritua bera baita, jendearen ahoan hitz bihurtua» (4).

Euskal Komunitateak egiten du euskara eta euskarak egiten du euskal komunitatea. Beraz, euskara aipatzen dugunean, euskal jendea eta euskal komunitatea aipatzen dugu. Euskarari zor zaion harrera eta onarpenaz ari garenean, euskal pertsonaren eta Euskal Herriaren eskubideez ari gara. Eskubide horiek ezagutzetik eta onartzetik sortzen da, berezko ondorio dena, euskara gehiago erabili beharra.

2.2.2. Euskalduna onartzeak eta Euskal Herria onartzeak euskararekiko eskakizun handiagoa ere ekartzen du: ez, erabiltze hutsa, baita euskara eta euskal kultura berreskuratzen ari beharra ere; euskara indartzeko ekimen eta bi-deak zabaltzea ere. Gaur, aniztetan, nolabaiteko oreka eskaini nahi izaten da euskaraz eta erdaraz egitean, bati eta bertzeari eskubide berdina aitortu behar-ko litzaiokeelakoan. Bertze irizpide hau ere bai: gehiengoaren araberrako erabilera dela zuzena.

Sasi-justizia denari egiazko justiziaren iduria eman nahi zaio horrela. Amak urte bateko haurrari ematen dion laguntza eta ordu kopurua 18 urteko-ari emandakoa baino handiagoa da. Injustizia deituko diogu horri? Euskarari ez zaio erdararekiko dedikazioa eta erabiltze neurri berdina eskaini behar, baizik eta handiagoa. Ez baitzaio zaintza egokia ematen, bertzela. Ahantzi gabe, hizkuntz komunitate guztiek dutela eskubidea lurralde propio bat izateko (5), eta beren hizkuntza lurralde propioko eginkizun guztietan erabiltzeko, beren hizkuntza osoa izateko. Hizkuntzaren egoera normalizatua deitzen dena.

2.2.3. Euskalduna onartzeak euskararen normalizazioa oztzatzen duten legeak ez onartzea ere eskatzen du; baina, ez onartzeaz gain, zuzengabekeria eta zapalketa den legedi hori salatzea. Nafarroako Vasueneren Legea, errarterako, Nafarroa hiru eremutan banatzen duena, gaitzesgarri eta salagarria da. Eta bertze hau: 2000. urtetik nafar gobernuak gogortutako eraso etengabearen aitzinean ez da isilik gelditzen ahal.

2.3. Fedea eta kultura

Elizaz ari garenez gero, eta eliza fededunen elkartearen denez gero, fedearen ikuspuntua ere aintzat hartu beharrekoa iduritzen zait, elizaren euskararekiko jar-rrera egoki aztertu nahi badugu. Kristau fedea eskaintzen digun ikuspegia, kris-tau ikuspegia, kreaioarekin eta Jainkoa gizon egitearekin lotua dago. Kristau fedea Jainkoa aitortzen du gauza eta jendearen egile, baina bere aniztasun eta ez-

(4) Ibid. 329. or., 25. oharra.

(5) Ibid. 306. or.

berdintasunekin. Bibliako *Genesi* edo *Hasiera* liburuan, Itun Berriko *Eginak*-ean eta *Apokalipsian* hizkuntza eta herri aniztasuna nabarmentzen da.

Hasiera liburuko 10. atalean, eurite handiaren ondotik gelditutako jendeak aipatzen dituenean, Noeren hiru semeen ondorengoak, alegia, «leinu eta herri bakoitzak bere lurraldea eta bere hizkuntza ditu» erraten digu. Hiru aldiz (6). Babelgo dorrearen istorioa ezagunagoa da, beharbada, nahiz eta ulertze desberdinak izan dituen. Gaurko exegesiaren arabera, istorio horren erranahia zera litzateke: ez da Jainkoaren gogokoa hizkuntza bakarreko eta aginte bakarreko gizarte antolakuntza. Hizkuntza desberdinak eta herri desberdinak izateak, bata-bertzearen nortasuna hobeki errespetatzen du (7).

Eginak liburuan, Pentekoste egunean Espirituaren etorreraz ari dela, Jerusalem biltutako jende artean Asia, Afrika eta Europako herri eta hizkuntza multzoaren izenak dakartza. Baina han, denek ulertzen omen zuten berri onaren mezua, nahiz eta hizkuntza desberdinak izan. Aniztasuna ez zen elkar ulertzeko oztopo (8). Apokalipsiaren arabera, berriz, zeruan nazio, arraza, herri eta hizkuntza guztietako jendea izanen da (9).

Bertzalde, elizak aitortzen duen Jainkoaren Semea, gizon egin nahi, eta herri eta kultura jakin batean haragitu zen. Eta, hain zuzen, ez konkistatzaile erromatarren hizkuntza eta kulturaren. Nazaretoko Jesusen hizkuntza ez baitzen grekoa edo latina izan, bertako jende arruntaren aramearra baizik.

Lehenbiziko kristauen artean urte gutiren buruan sortu zen fede eta kulturari buruzko eztabaida, kultura greko eta juduen artean. Apostoluak, kristauen lehen gidari taldea, juduak ziren. Greziarren artean kristautasuna hedatzen hasi eta, greziar horiek judu kultura ere bereganatu behar ote zuten planteatu zen. Paulok ezezko sendoa agertu zuen, juduek judutar kulturaren bezala, greziarrak greziar kulturaren kristautu behar zirela (10). Apostoluek bat egin zuten Pauloren jarrerarekin. Irizpide hori azaltzen dela uste dut Jose Maria Setienek aspaldiko azalpen honetan:

«Herriaren balio kultural, ekonomiko eta politikoak, alderdi erlijioso nahiz politikoen aukeraketaren aurrekoak dira, eta alderdi erlijioso edo politikoen aukeraketa honek herri-balio haiek bereganatu eta garatu beharko ditu, egokia izatekotan» (11).

Hori dena gogoan, kristau fededunak ez du ahanzten ahal jendearen eta herrien izaera eta nortasun aniztasuna Jainkoarena dela, kultura eta hizkuntza anitza Jainkoaren nahia dela. Eta eliza osoak eduki behar du gogoan hori, egi-

(6) Bibliako *Hasiera*, 10, 5.20.31.

(7) *Ibid.*, 11, 1-9.

(8) Bibliako *Eginak*, 2, 1-11.

(9) Bibliako *Apokalipsia*, 7, 9.

(10) Bibliako *Eginak*, 15.

(11) Eugenio Ulayar, 1980ko Apez Kontseiluaren bilkuran, *Boletín Oficial de las Diócesis de Pamplona y Tudela*, 436. or.

azko kristau fededunen elkarteak izan nahi badu, eta Jesu Kristok agertu digun Jainkoaren mezularitza egoki bete nahi badu.

Orain artekoa, euskarari buruz nik dudak ikuspegia da, nire ustez euskarari dagokion balioa.

3. ELIZAK NOLA BALIOETSI DU EUSKARA AITZINEKO MENDEETAN

Aipatutako iritzi horiek, euskara euskal komunitatea bezala ikustea eta errespetatu beharra, eta sinesmen eta kultura arteko harremanak, elizak ez ditu, oro har, aintzat hartu, ez lehen eta ez orain, ez bada toki eta memento jakin batzuetan, eta eliztar jakin batzuegandik. Ekar ditzagun gogora Elizaren balorazio hau egiaztatzen duten gauza batzuk:

3.1. Latina eta erromantzea euskararen gainetik

Hogeigarren mendera arte, anitz mendez, kristautasuna Euskal Herrian sartu zenez geroztik, hizkuntza arrotzez egin du liturgia elizak, latinez: meza eta bertze sakramentuetako irakurgaiak, kantu nagusiak ia denak, otoitzak. Gure egunak arte. Eta jendeak pribatuan erabiltzeko otoitz formulak ere, Pater noster, Avemaria, Salve Regina, eta Kredoak, latinez irakasten zituzten apezek 17. mendean sartu eta gero ere. «Jendeak, papagaiek bezala, errepikatu bai, baina tutik ere ulertu gabe». Horrela dio, 1626an gaztelaniaz eta euskaraz idatzitako *Doctrina Christiana* argitaratu zuen Joan Beriainek. Hau, bertze hainbat datu bezala, Jose Maria Jimeno Jurioren *Navarra, Historia del Euskera* liburuan ikusten ahal dugu (12). XVI. mendean, Luteroren Erreformarekin, protestanteak elizkizunetan herri hizkuntzak sartzen hasi ziren, Biblia bertako hizkuntzetara itzuli, Leizarragarena erraterako, eta jendeari irakurtzen irakasten. Eliza katolikoak, ordea, Trentoko Kontzilioan bildutako apezpikuek, gaia aztertu, eta latina mantentzea erabaki zuten. Eta euskara, lehen bezala, liturgiari kanpo (13).

1586ko Sinodoan Baztan, Malerreka, Bortziriak eta Gipuzkoako apezkek ere gaztelaniaz egin zuten. Oraindik Nafarroako gehiena euskalduna zenean, kleroaren mintzaira erdara. Gipuzkoarrek Sinodo horretan erran zuten, Probinziaria joaten ziren eliz ikuskatzaileek euskaraz ez zuten jakiten. 1590ean Iruñean bildu zen Sinodoan ez da, ez euskarazko ez euskarari buruzko aipamenik ere. Latina eta erromantzea soilik izan ziren hizkuntzak. Nafarroan eta Gipuzkoan euskaldunak ez balitz bezala (14).

(12) José María Jimeno Jurío, *NAVARRA Historia del Euskera*, 79-80.orr.

(13) *Ibid.*, 71-72.orr.

(14) *Ibid.*, 82-83.orr.

XVI. mendeko azken urteetan hasitako parrokiatako erregistroa, 400 urtez, gaztelania hutsez idatzia dago. Hamaseigarren mendera arte eliz epaitegi-tako hizkuntza izan zen latina, erromantzeak ordeztu zuen, eta euskara bazterturik gelditu zen, berriz ere (15).

XVI. mendetik XX.era arte, Irigoi enerratuaren kenduta, euskaraz ez zekiten apezpikuak izendatu dituzte Nafarroarako, eta egun ere berdin jarraitzen dute. Gaztelak Nafarroa konkistatu eta agudo, apezpikuak izendatzeko pribilegioa eskuratu zuen enperadoreak Aita Santuarengandik. Jose Goñi Gaztanbidek dioenez, Nafarroako eliza erabat gaztelanizatze baliatu zuten erregeek aukera hori (16). Jose Maria Larreak diglosiaren iturburutzat jotzen du eliza (17). Iturburu ez dakit baina eragile izan dela, dudarik ez.

3.2. Euskararen erabiltze publikoa

Hamaseigarren mendean, hala ere, Protestanten Erreforma eta Trento Kontzilioa zirela eta, batez ere, ohartzen hasi bide zen eliza jendearen ez-jakinaz eta jakin beharraz, eta horretarako herriaren hizkuntza erabili beharraz, oraindik neurri ttikian bazen ere. Orain arte dakigunez, euskarazko lehenbiziko dotrina liburua Eltsoko Santxoren *Doctrina christiana* da, 1561ean Lizarran inprimatua. Herri hizkuntzei ateak irekitzea ez zen denen gogokoa, baina anitzek bidezko ikusten zuten. «Mila eta bortzehun urte lehenagotik egin behar zen», Martin Azpilkueta Nafar Doktoarearen solasetan. Hamazazpigarren mendean ugaritu ziren apezpikuen aginduak, Iruñetik eta Kalahorratik, euskaraz ere dotrina irakasteko eta horretarako liburuskak idatzeko. Apezpiku eta bikarioek parrokiara egin zituzten bisitaldietan utzi-tako aginduak –gaztelaniaz idatziak–, herriari bere hizkuntzan jakitera emateko ere bai (18).

3.3. Euskararen tresnatasuna: aldeko eta kontrako ondorioak

3.3.1. Hizkuntza komunikaziorako tresna dela azpimarratu da, behin baino gehiagotan, hizkuntzaren bertze alderdiak itzalean utzita. Elizan, hain zuzen, euskara tresnatzat onartu da, anitzetan, berak komunikatzeko beharrezko duen neurrian. Horregatik izan zen hamaseigarren eta hamazazpigarren mendeetako aurrerapausoa, katekesian batez ere. Eta hala erabili behar dela pentsatzen du gaur egun eliztar gehienak, kristau mezua ezagutarazteko baliagarri den neurrian, alegia. Norbaitek zorioneko pragmatismoa deitu dio elizaren

(15) Ibid. 78. or.

(16) Ibid. 72. or.

(17) José María Larrea Muxika, *Euskaldungoa erroizturik*, 21. eta ondoko orr.

(18) José María Jimeno Jurío, op. cit., 79. eta 105-109. orr.

jokaera horri, mendeetan barrena euskara mantentzeko lagungarri izan delako. Ezin dugu ukatu aitzineko denboretan horrela izan dela. Jimeno Juriok 17. mendeko apezez zera dio, euskaraz hitz egiten zutelako honen iraupenaren alde egin zutela. Baina bertze hau ere badakar: apez haien euskaraz egitea ez zela arrazoi kulturalengatik izan, ez zela euskal komunitateari zor zitzaion begiruneagatik izan, baizik eta dotrina irakatsi beharra betetzeko nahitaezko zutelako euskara, jendeak gaztelania ez zekien eta (19).

Gaztelaniari bidea egiten lagundu ziotela ere erraten du Jimenok, sermoiak erdaraz egitea maiz samar gertatzen baitzen, entzuleak ez ulertuta ere. Populazio euskaldunetan auzitegira jo zuen jendeak, behin baino gehiagotan, apezek euskara erabil zezaten, gaztelaniaz mintzatzeko joera handia zutelako. Jendeak bere herritik bertze batera aitortzak egitera joan beharra ere izaten zuen, euskaraz ez zekiten apezak bidaltzen zituztelako, zenbaitetan, herri euskaldunetara (20).

Irunberrin, hain zuzen, 1627 eta 1661ean protestak egin zituzten herritarrek apez erdaldunengatik. Hiru urte lehenago, 1624an, apezak eta herria Leirera joan ziren errogatiba eginez, euria eskatzeko. Fraideekin oihuka eta joka ibili, eta Trinitateko ermitauak prozesioko gurutzea eskutan hartu zuen, eta erran: *Indac onat maquil ori, nik adicuto* (sic, *adituko* orde) *diat fraide hoc*. Izan ere, nahiz eta populazio erdaldunak hurbilean izan, Irunberrin euskarak luze iraun zuen, ia XIX. mendera arte, Eusebio Rebolek, bertako historialariak, dioenez. Nardozeke apezak gertaera berezizat jotzen zuen Irunberrin euskaraz hainbertze egitea, hain herri handi izan eta zegoen tokian kokatua egonda (21).

Apaiz erdaldunei buruzko anekdota badakit, behar bada Jose Mari Jimenok ezagutu ez zuena: XVI. mende erdialdera, Gaztelako Juan Villel siguentzatarra izendatu zuen Aita Santuak Etxalarko erretore, erregeak hala proposatuta. Euskaraz ez jakiteak zekarkion hemen lan egiteko ezintasunaz ohartu zelako-edo, hori ez da garbi ageri paperetan, ez zen etorri parrokiara. Baina baldintza batekin: bizi zen arte, urteko 45 dukat ordaindu behar zizkietela. Herriko Batzarrak adostasuna eman zuen (22).

3.3.2. Lehen erran bezala, apezpikuek, erdaldunak eurak, herriarendako utzitako aginduak, jendeari bere euskal hizkuntzan jakinarazteko agintzen zioten erretoreari. Tresnatasuna zen hemen ere arrazoia. Udaletxeetara agintari zibilen ordezkariak bere ikustaldia egiten zuenean ere, gauza bera agintzen zion alkateari, haren aginduak herritarrei beren euskal hizkuntzan jakinarazteko. XIX. mendeko Independentzia gerra deitutakoan, Iruñean gobernadore zen

(19) *Ibid.*, 104, 106, 189 or.

(20) *Ibid.*, 109. eta 112-114 or.

(21) *Ibid.*, 129-130 or.

(22) *Libro de Autos Concejales de la Villa de Echalar* (1725-1828), 1769/06/13.

Reille Konte eta jeneral frantsesak berak iritzi hori aintzat hartu zuen, eta bandoa euskaraz eta erdaraz idatzi (23). Ez gara hasiko, horregatik, armada frantsesa euskararen aldeko zela erraten. Honekin ez dut konparatu nahi batak eta bertzeak egindakoa, baizik eta arrazoi mota berdinak bulkatzen zituela, zerbait komunikatu beharrak, ez herriaganako begiruneak. Zeren eta, Elizak harreman gehiago zuen jendearekin, maizago mintzatu zen haur, gazte nahiz helduekin, bere irakaste eta ospatzeak betetzeko, eta euskara anitzez gehiagotan erabiltze horregatik bertze erakundeekin parekatu ezinezko eragina izan zuen, euskararen iraupenean. Joseba Intxaustik erran bezala, elizaren aldeko laudorio zerrenda luzea egiten ahal izanen litzateke.

3.3.3. Baina baliagarritasunaren arrazoia nahikoa eta egokia ez dela azpimarratu nahi dut. Gaztelania sartu ahala, herrietan euskaldun elebakarrak baztertuak izan ziren, gero eta gehiago, zerbitzu publikoetan, baita elizakoe-tan ere.

Baliagarritasunak eta tresnatasunak euskararen erabilerari lagundu dio, alde batetik, baina erdara eta erdaldunak ugaltzera ere bultzatu du. XVIII. hon-darrekotik XIX.ean zehar nabarmen egin zuen goiti apezen artean gaztelania-ren erabilerak (24). Gaur den egunean, euskaldun elebakarrak desagertzeko zorian daudenean, baliagarritasunaren izenean gero eta gutiago exijitzen ahal dugu euskararentzat eta euskaldunentzat. Ia deus ez. Horregatik, euskara gizarterako tresna bertzerik ikusten ez duenarentzat, gauzak gaur ez daude, beharbada, hain desegoki. Eta euskara, jendeari kristau mezua ulertarazteagatik bakarrik erabiltzeak, euskararen heriotza onartzea darama berekin. Ez da hau parroketan eta elizetan gertatzen ari? Ez dabil euskara herrian eta gizartean baino motelago tenpluan eta tenplukoengan?

3.3.4. Hamaseigarren mendetik hogeigarrenera arte idazlan gehienak elizgizonenak izatea gogoratzen da, elizak euskararen alde egindakoa goraiptze-ko. Hori ez du inork ukatzen, noski. Idazte tradizioa hortik etorri da, batez ere eta lehenbizi Iparraldean, eta kalitate handieneko testuak sortu ere bai. Gaur-ko hizkuntzaren lantzeko lagungarri ez ezik oinarri ere badira hainbatetan testu horiek. Berriz ere, ordea, aitortu beharrean gaude gure ohore eta esker ona merezi duten idazle hauek bere ekimen pertsonalak eraginda jokatu dutela, normalean; ez elizako arduradunek markatutako jarraibideak zirela medio. Eta, anitzetan, ez euskara suspertzeagatik, lehen ere erran dudana bezala. Fernando Sebastian apezpikuaren 1994ko hitzak berak hartuta, «askotan, pastoral eta erlijio helburu bakarra bilatuz» idatzi dute (25). Hala ere, idazle eliztarrei esker gizarteko egitura zibilak baino anitzez gehiago egin du elizak euskararen alde. Lehen, behinik behin.

(23) Hermilio de Olóriz, *Navarra en la guerra de la Independencia*, 346.or.

(24) José María Jimeno Jurío, op. cit., 189-191.orr.

(25) Fernando Sebastián, Iruñeko artzapezpikua, «Euskal Pastoraltza Sailaren Sortze Dekretua», *Boletín Oficial de las Diócesis de Pamplona y Tudela*, 1994ko abendua, 802.or.

3.3.5. Zeren eta oraingoa bertze istorioa da. Gaur egun, izan ere, lehen ez bezala euskara irakaskuntzan eta komunikabideetan nahiz administrazioan sartu denean, neurri mugatuan bederen, elizak protagonismoa galdu du euskararen erabileran, eta, beharbada horregatik, Bibliako Loten emaztearena egiten du gero eta gehiago, gibelera begiratu, gibelesko iduri bihurtuta gelditu. *Eliza eta euskara* gaia aipatzen den aldiro, aitzineko mendeetan egin duena nabarmentzen da, batez ere. Iaz Iruñeko apezpikuari zuzendutako kritikei erantzutean, Elizbarrutiko Euskarazko Pastoralta Saila hamaseigarren menderaino joan zen (26). Ez ote da horrela gertatzen, gaur den egunean behar adina egiten ez duelako? Eta hau, tresnatasunaren arrazoiak balioa galdu duelako, elebakarrak desagertzean?

3.4. Euskara bera mezua da

Hizkuntza tresna dela aitortu beharra dago, jakina, pertsonak elkarri bere pentsamenduak eta sentimenduak jakinarazteko balio duenez gero. Ezin dugu erran, ordea, euskara, bertze edozein hizkuntza bezala, tresna hutsa denik. Mezua ailegarazteko tresna ez ezik mezua bera ere bada hizkuntza. Nik hartzen dudana idazkiak, edo entzuten dudana solasak, ez dit mezu bera ailegarazten, gaztelaraz edo euskaraz idatzia eta errana izan. Testuaren eta solasaren edukia bera izanda ere. Euskaraz idatzitakoak, edo euskaraz mintzatutakoak, nitaz eta nire izaeraz ohartu dela jakinarazten dit eta errespetatzen nauela. Erdaraz egindakotik, berriz, alderantzizko mezua hartzen dut.

Horregatik, kristauarentzat euskara ez da berri onaren ezagutarazteko tresna hutsa, baizik eta euskara bera ere berri ona da. Jainkoa maitasuna dela baldin bada Jesusen ebanjelioko mezu nagusia, erakutsi hori ez da sinesgarri izaten ahal, euskaldun kontziente batentzat behinik behin, ez bada euskaraz adierazia. Jainkoak euskaldun jendea ere maite duela eta onartzen duela ezin dugu egoki ezagutarazi, euskal hizkuntzaren ordez bertze hizkuntza eta kultura batean aditzera ematen badugu.

Areago, gure kultura eta hizkuntza irensten ari den gaztelaniazko kultura eta hizkuntzan emanez gero, ustezko berri ona berri txar bihurtzen da; euskalduna ez duela onartzen erakusten baitio preseski. Bertze hizkuntza batean aldarrikatzen bazaio euskaldunari Jainkoaren berri ona, zera adierazten ari zaio: Jainkoak euskalduna onartzekotan, alegia, honek bere kultura eta izaera propioari uko egin eta bertzea bereganatu behar duela. Nolako maitasuna eskaintzen ahal diogu norbaiti, maitatzekotan bertzeak bere izaera utzi behar duela eskatzen badiogu? Horri, maitatze ordez, menpean hartzea deitu beharko diogu. Horregatik, berri onaren eduki eta eskakizuna da euskara bera, euskaraz egitea, eta euskara errespetatzea, berreskuratzea eta zaintzea.

---

(26) «La Iglesia y el euskera», *Diario de Noticias*, Iruñea, 2002/5/17.

4. ELIZAK NOLA BALIOESTEN DU EUSKARA, GAUR EGUN

4.1. Vatikanoko Kontzilioaren soinu berriak

4.1.1. Vatikanoko II. Kontzilioak, hogeigarren mendearen bigarren erdialdian, aurrerapauso nabaria eman zuen: mendetako latinaren erabilera moztu eta herri hizkuntzei atea ireki. Kontzilioak dioenez, *lotura anitza da salbamen mezua eta kulturaren artean* (27).

Lehentxeago, Joan XXIII aita santuaren *Pacem in terris* (Bakea lurrean) dokumentuan:

«gutxienez adierazpen ahalmenaren kontrako jokaera justiziaren aurkako hutsegite larria da. ... Gutxienez bizimodua hobetzeari ekin behar diote agintariek, hizkuntza eta kulturari dagokionean, batez ere» (28).

Kontzilioaren ondoren eta ondorioz prestatu ziren euskarazko liturgia eta katekesirako testuak, eta artxibategirako liburu elebidunak. Biblia ere euskaratu zen, beranduago. Eta honetan Nafarroako elizbarrutia Euskal Herriko berzte elizbarrutiekkin lankide izan zen.

4.1.2. Kontzilioaren ondorioztat jotzen ahal dugu 1974an Jose Mendez eta Jose Maria Larrauri apezpikuek Iruñean argitaratutako idazkia, «Ohar zenbait euskarari buruz» izenburupean (29). Bertan adierazten da herriak eta herritarrek badutela eskubidea, ez bakarrik hizkuntza erabiltzeko; baita beren kultur zainei sendo eusteko ere; eta euskara erabiltzeko eta kultur zainei sendo eusteko arrazoi hau ematen du:

«herritarren izaera beraren zati berezia baitira zain horiek». Vatikanoko Bartzar Nagusiak errana biltzen du ondoren: «Elizak gogorazten die guztiei baduela zerikusia kulturak gizon bakoitzaren izaerarekin, elkartearenarekin eta gizarte osoarekin». Bertze hau ere irakurtzen dugu idazkian, euskararen atzerakadaren erantzukizuna «guztiona» dela, «baita Elizarena ere». Eta gero: «Elizak uste du bereziki lehiatu eta saiatu behar duela zaintzen eta lantzen kultur ondasun handi hau».

4.1.3. 1981ean Jose Maria Cirarda apezpikuak 1974ko izkribua, ia osoa, eman zuen berriz elizbarrutiko Boletinean, zerbait berri gehituta, errate baterako, ofizialtasun hitza. Mendez eta Larrauriren dokumentuan errana zen «Legezko balioa ematen zaie Eliz-landan euskeraz idatzitako agiriei». Cirardarenean honela dio:

«Euskera, erdara bezala, Elizaren hizkuntza ofiziala izanen da Nafarroan». Eta bertze hau: «Hiltzeko zori larrian dagoen egiazko orogailu bizia baldin bada euskera, buruz eta gogoz ahal egin behar dugu denok, Eliza barne, beraren salbatzeko» (30).

(27) Vatikanoko II. Kontzilioa: *Gaudium et spes* (Constitución Pastoral sobre la Iglesia en el mundo actual), 58.zk.

(28) Joan XXIII, *Mater et Magistra*.

(29) Jose Méndez eta José María Larrauri, Iruñeko eta Tuterako apezpikuak, «Nota pastoral sobre el Euskera», *Boletín Oficial de las Diócesis de Pamplona y Tudela*, 1974, 545-550.orr.

(30) Jose Maria Cirarda, Iruñeko eta Tuterako apezpikua, «Ohar zenbait euskarari buruz». *Boletín Oficial de las Diócesis de Pamplona y Tudela*, 1981eko urria.

4.1.4. Testu hauetan, altxor eta tresnatasun kontzeptuak neurri batean gainditu, eta jende izatearekin eta elizaren eginbeharrarekin zuzenean lotua gelditzen da euskara. Garrantzitsua. Baina, zenbat testu ederrek betetzen ditu apalategiak edo armairuak, gizarteko hainbat alorretan bezala elizan ere? Ondorio batzuk ekarri zituzten idazki horiek, bai. Testu elebidunen bat edo bertze ikusten hasi ginen elizbarrutiko Boletin ofizialean, zenbait «Gure Aita» hemen eta han entzuten ere bai, ospakizun eta bilkura nagusi batzuetan, eta *La Verdad* astekariko orrietan euskarazko zerbait sartu zuten. Hain zuzen, astekari honetan leku zabalagoa eman diote euskarari, azken urtean. Ikastola frankok izan dute elizaren geriza. Apezpikutegiko bulego batzuetatik zenbait testu elebidun eta zenbait kartel banatzen dira. Aipatu beharreako, katekesi taldeak Iruñeko hainbat parrokiatan sortu eta hedatu izana, Euskal Pastoraltzaren Idazkaritzak lagunduta anitzetan. Baina ia-ia hortxe bukatu da dena.

4.2. 1980ko hamarkada: lehengo bidean eta gibelka

4.2.1. Nahiz eta Vatikanoko II. Kontzilioak aitzinerako bulkada eman, eta aipatu dugun zenbait ondorio eragin, hizkuntza eta kulturaren arloan; bertze gai batzuetan bezala, honetan ere galgatze nabaria sumatu zen, urte gutiren buruan, berritze mugimendua gelditzeraino. Gertaera bat edo bertze gogoratuko ditugu.

4.2.2. 1980ko Apaiz Kontseiluaren bilkuran, Kontzilioa bukatu 15 urte zirela, Mendez eta Larrauriren euskarari buruzko dokumentuak 6 urte zituela, Euskaldun deitutako eremuko apez taldeak honela zioen: «Ebanjelizatze-kotan, herriaren kultura bereganatu eta onartu beharra dauka Elizak. Eta ondotik:

«Nahiz liturgia eta bertzetan lan ona egin den, ez da aski. Kultura bereganatze eta onartzeak euskararen erabilpena eskatzen du eliz zerbitzuetan, eta euskal kultura esparru guztietan mantentzen laguntzea. Nafarroako Elizak euskal komunitatea onartu behar du» (31).

Hori eskatu bazen, betetzen ez zelako eskatu zen. 1981ean eta 83an, anzeko salaketa eta eskaerak egin zituzten apezek.

4.2.3. 1981ean, Baztan, Malerreka, Bortziriak eskualdeetako apez taldeak argitaratutako izkribuan, Nafarroako erakunde publikoak salatu zituen, euskararen zapalketa zela eta. Elizari epeltasuna aurpegiratu zion, zapalkuntza ez salatzeagatik eta eskaintzen zuen laguntza murriztagatik. Egunkarietan argitara eman zuten idazkia, ez ordea *La Verdad* elizbarrutiko astekarian, nahiz horretara ere bidali (32).

(31) *Boletín Oficial de las Diócesis de Pamplona y Tudela*, 1980ko iraila, 436-440.orr.

(32) *Egin*, 1981/6/23.

4.2.4. 1983an Apaiz Kontseiluak betetako bilkuran, 1980.eko antzeko gauzak eskatu zituen: euskararen berreskuratzea bulkatu eta euskararen alde ari zirenak lagundu behar zituela Elizak; eta euskararen aurka jokatzan duten erakunde eta alderdi politikoak salatzeke. Eta bertze hau ere bai: Elizbarrutiko elizak bere epeltasun eta koldarkeriaz barne gogoeta, eta sinesmen eta kulturaren arteko ulerpen egokiagoa gauzatu beharra (33).

4.2.5. Adierazgarria da 1984an Elizbarrutiko Irakaskuntza Ordezkaritzak argitaratu zuen oharra, Jose Maria Cirarda artzapezpikuak onetsia. Nafarroako Legebiltzarrak onartutako dirulaguntza-banaketa kritikatu zuen, zeinean ikastolei laguntza handiagotu egin zien eta erlijiosoen ikastetxeei ez. Ikastolei laguntza murriztu zaienean berriz isilik egon da.

Ez zuen, ordea, elizak euskararen kontra agertu nahi. Horregatik hitz hauek...:

«Elizaren onespenean eta lankidetzan izanen du beti, gure Foru nahiz Udal agintariek euskararen alde egindakoak, bidezko baita Antso Jakitunak «lingua navarrorun» deitu zuen gure milurteko euskal hizkuntza zaindu eta bulkatzea, halako kultur altxorra denez gero».

Begira, ordea, bertze hauek: «Nafarroako Eliza, bere aldetik, ahal duen guztia laguntzen ari da euskararen alde, eginkizun horretan, liturgiako liburu guztiak euskaratuz eta meza eta sakramentuak euskaraz eginez, eliztarren nahiarekin bat eginda». Testu honen arabera, liturgian bakarrik erabiliz, elizak bete du euskararekiko duen eginbeharra. Ulertze kaxkarra, hauxe, 1974 eta 1981eko apezpikuen oharrena. Ulertze kaxkarra edota ukatzea. Hemen dugu, berriz ere, tresnatasunaren arrazoia.

Goiko datuetan ikusten denez, elizak ez bide zuen aitzinera egiten euskararen alde. Eta galgatzeaz gain, banaz bertze, gibelerako joera hartzen joan zela erranen nuke nik.

4.2.6. 1986ko Apaiz Kontseilua. 1986ko ekainean iragandako apaiz Kontseiluaren bilera izan daiteke adierazgarri bat. «Fedea eta kultura Nafarroan gaur» zuen Kontseiluak aztergai (34). Apezpikua aitzindari, Elizaren jokabidea onestea eta justifikatzeari ekin zioten 50 batzarkidetik gehienek, elizak lehen egindakoari begira, lehen egindako hori egokia izan delakoan; hondar urtetako euskal mugimendua, berriz, itsustu egin zuten, euskaltzaleak fedearen eta elizaren etsaitzat jo, eta kontseilukide batzuen jarrera euskaltzaleari gehiegikeria deitu. Hain zuzen, aurkako jarrera horretan apez euskaldun eta herri euskaldunetan zeuden batzuk nabarmendu ziren.

Bilkura hartan aurkeztutako euskal kultura eta hizkuntzaren inguruko zazpi proposamenek, ez zuten errekonozimendua lortu, ezezko botoek baiezkokoak bikoiztu baitzituzten. Hara zein ziren proposamenak:

(33) *Boletín Oficial de las Diócesis de Pamplona y Tudela*, 1983ko maiatza, 223. or.

(34) *Boletín Oficial de las Diócesis de Pamplona y Tudela*, 1987, 97-101.orr.

1. Apez Kontseiluak Nafarroako kultur aniztasuna egiaztatzen du, eta euskal kulturak azken denboraldietan, batez ere, jasandako atzerakada deitoratzen du, estatuaren ideia zentralistaren ondorioz; herriak diskriminatu eta bere kultura inposatu baitie.

2. Nafarroako elizak bere erantzukizun zatia aitortzen badu ere, gertaera horretan, anitz kristauren (apaiz, erlijioso, laikoen) ekarpen positiboa ere eza-gutzen du.

3. Apez Kontseiluak bertako kulturaren berreskuratze lanean parte hartze-ra dei egiten die sinestun guztiei.

4. Euskarari dagokionez, gureak egiten ditugu apezpikuek 1974 eta 1981ean burututako gogoetak.

5. Nafarroako kultur aniztasuna onartuta, premiasko deia egiten die Kontseilu honek pastoralta eragile guztiei, zintzo bete ditzaten aipatutako apezpikuen arauak.

6. Hizkuntzak herrien identitatea zaintzeko duen garrantziaz oharturik, Apez Kontseiluak biziki eskatzen die arduradunei, irtenbide egokia eman di-ezaioten eskola eta administrazio publikoko elebitasunari.

7. Apaiz Kontseiluak erlijio egoera eta kultur arazoa aztertzea erabaki-tzen du, honi buruzko gaurko desbideratze batzuk barne.

Goian erran bezala, Kontseiluko apezzen bi herenek ez zieten beren ones-pena eman proposamenei. Dena den, Kontseiluaren buru zirenak hain konfor-me gelditu ez zirelako edo, emaitza horrekin, lotsagarri samar eta apezpikuen aitzineko dokumentuekin kontrajarriak bilakatzen zirelako, lehenengo aktan ez zen agertu proposamen horien bozketa eta ezeztea. Hurrengo aktan sartu zi-tuzten, erreklamazioak egin zirelako.

4.2.7. Sinodoaren jokaera penagarria. Gertaera hau, ordea, ez zen ezuste-ko salbuespena izan, 80. hamarkada horretako azken urteetan ikusten ahal du-gunez. Nafar Elizaren Batzarre Nagusi edo Sinodoa bildu zen, elizbarrutiko elizaren bilkura nagusia, teorikoki behinik behin. Nafarroan zehar 1200 taldek egin zituzten bilerak, zenbait hilabetez. Bileretarako gaiak Batzarreko Batzor-de baten eskutik hautatuak eta prestatuak izan ziren. Horietatik zortzi, talde guztiek aztertu beharrekoak, nahitaez. Bertze gai bat edo bertze ere eskaini zi-tzaizkien taldeei, baina aukerazkoak, Apez Kontseiluak eskatuta. Horien arte-an sartu zuten «Fedea eta askotariko kultura Nafarroan». Nafarroako gizartea eta kristau elkarteak kezkarazten eta astintzen zuen gai nagusietako bat izanik, zergatik izan zen baztertua, eta ez hautatu beharrezkoen artean? Mila eta ge-hiago taldeetatik berrogeik soilik hartu zuen gai hau gogoetarako.

Hori alde batetik. Gero, ordea, gaia landu zuten taldeen proposamenak bozkatzerakoan, talde guztiek hartu zuten parte, denek izan zuten boza. Kon-

tuan hartu beharra da, gainera, Sinodoak bere egiteko proposamen bat, bi herenen botoa behar zuela, Sinodoaren itzala eta indarra izan zezan. Boz erdiak baino gehiago jasotzen zituen proposamena, gehiengoarena bai, baina bi herenera ailegatu gabe, aintzat hartu ahalko zen, elizbarrutiko erakundeek kome-nigarri joz gero. Ez ziren bada betebeharrekoak. Hori aski ez, euskarari buruzko proposamenen aurkezpenari berari, bigarren mailako harrera eman zitzaion, proposamenen egile kopurua ttikia izan zela erranez, horrela beraiei balioa kendu nahiz bezala. Bilkura nagusietan euskaraz mintzatzea bera justifikatu egin behar zen.

Hondarrean, zer? 1989ko abenduan bozketara aurkeztutako proposame-nen artean, Nafarroako kulturari zegozkionak, honako hauek izan ziren:

152. Euskara ofizial aldarrikatu zuten 1974 eta 1981eko apezpikuen tes-tuak betearazteko, Euskal Pastoraltzarako Elizbarrutiko Idazkaritza sor dadila.

153. Euskararako itzulpen taldea sor dadila, elizbarrutiko dokumentu ofi-zial eta argitalpen guztiak zein liturgia eta katekesiko materialak, baldintza berdinetan heda daitezen, gaztelaniaz nahiz euskaraz.

154. Egoki egin dadila euskarazko katekesia, eta eskatzen duten ikaste-txe guztiei apaiz euskaldunak eskain dakizkien.

155. Erreklama daitezela euskararen eskubideak, bere zapalketa salatu, eta behar duen laguntza osoa nafar erakundeei eskatu.

156. Kapelau euskaldunen zerbitzua eskain dadila gizarte zaintzako etxe publikoetan (ospitale, kartzela, erreforma-etxe, psikiatrikoak eta abarretan).

157. Ahal den parrokia guztietan izan dadila, euskaraz sakramentuak egi-ten ahal dituen apaizen bat, eta parrokia guztietan izan dadila eukaristia eta hiletak euskaraz ospatzeko aukera.

158. Egin daitezela elebizko pastoralta ekitaldiak eta liturgia ospakizu-nak, gertakari aberasgarri eta elkarkidetzarako lagungarri.

159. Euskara gehiago erabil dezala elizak bere pastoralta zerbitzuan, li-turgia ekitaldietan batez ere, ez soilik eliztarrak euskaldunak direnean, baita hauek gutien direnean ere, Xabierraldietan erraterako (35).

Zentzuzko proposamenak iduri izanagatik, eta neurritsuak, horietako ba-
kar batek ere ez zuen Batzarre Nagusiko bi herenen onespentik lortu, eta, on-
dorioz, bakar bat ere ez zen Sinodoaren proposamen bilakatu. Hiru herenena
ez, baina erdiena baino gehiagoen aldeko boza lehenengo proposamenak ba-
karrik jaso zuen, 74 eta 81eko Iruñeko apezpikuen euskarari buruzko doku-
mentuak betearazteko Euskal Idazkaritza sortzea eskatzen duena.

---

(35) *Boletín Oficial de las Diócesis de Pamplona y Tudela*, 1990, 152. or.

4.3. Azken hamarkada

Ez dira gauzak hobetzen joan azken hamarkadan.

4.3.1. Jokaera anbiguo eta kontrajarriak. Edo, behar bada, erran eta idatzi anbiguo eta kontrajarriak.

Jose Maria Cirardak ez zekien euskara gehiegi, baina zerbait bai, eta Euskal Herrikoa zen. Haren ondotik Fernando Sebastian apezpiku izendatuta, 100 apezpek sinatutako idazkia igorri zitzaion, 1993ko apirilaren 20an datatua, bera Iruñera etorri baino lehenago. Nafarroako kultur anitzeko errealtatea azpimarratzen da testu horretan, apezpikuak euskaldun behar duela izan, ebanjelizatzeak euskara eskatzen duela, etab. Ez zuen erantzun idatzirik eman, baina aski jakinarazi zuen ez zuela onartu.

Nafarroan sartu eta hilabetea baino lehen apez euskaldunen bileran zera bota zigun: «Zuek euskara klabe politikoan interpretatzen duzue». Ez naiz egun hartaz aisa ahantziko, halako harridura eta mina sumatu bainuen. Aitzinetik, topaketa berean, hastapenean egiten zen otoitzaldia erdaraz egiteko agindu zuen, ordu arte euskaraz egiten zena. 1993ko ekaina zen.

Hala ere, euskara ikasten zerbait aritu zen, eta, hori gauza berria zenez gero –apezpiku bat euskara ikasten ordu arte ez genuen ikusi–, une batean euskararen aldeko jarrera hobetzen ari zelako ustea sortu zuen, zenbaitengan. Ez ziren urrats handiak izan, ordea.

1994an Euskal Pastoralta Sailaren sortze dekretua eman zuen, non Kontzilioaren eta Paulo VI.aren erran interesgarriren bat irakurtzen ahal dugun, baina baita tresnatasun arrazoiak eta lehengo mendeei buruzko gogoeta ezagunen errepikatzea (36).

2000. urtetik Nafar Gobernuak euskararen erabilera murrizteko eta oztopatze-ko hainbat dekretu ematen hasi, hala nola, euskarazko lanpostua hautatzen duenak, ez duela gaztelaniazko eskurazterik izanen, bi hizkuntzetan zeuden Iruñeko izen publikoak gaztelania hutsez uztea, euskararako dirulaguntzak tikitzea, etab. Manifestaldi jendetsuek Iruñeko karrikak bete zituzten, Udalen erreklamazioak nafar Gobernuari eraman, Mendialdeko 38 apezek salaketa sinatu eta egunkarietan argitara eman (37). Hori bai, ez zen sumatu elizbarrutiko arduradunen salaketarik. Isiltasuna ezagutu dut nik beti apezpiku eta inguruko aldetik, isiltasuna erran nahi dut agintarien euskararekiko jokaera okerrari dagokionez.

Baina, zer eta 2002an, egunkarietan, Iruñea eta Tuterako apezpikuak idatzitako hau irakurri genuen: «Ez da euskarak jazarpenik jasaten duenik erraten ahal, ez Euskal Autonomia Erkidegoan, ez Nafarroako Foru Erkidegoan»

(36) *Boletín Oficial de las Diócesis de Pamplona y Tudela*, 1990, 802-804.orr.

(37) *Egunkaria*, 2001/1/19, 4.or.

(38). Baieztapen horrek erantzun kritikoak jaso zituen, apez eta laikoen alde-tik, Mendialdeko 23 apezzen izenean, bat (39).

4.3.2. Sentiberatasun desberdinak. Iruñeko Artzapezpikutegiak duen Euskarazko Pastoraltzarako Sailak, «Eliza eta Euskara» izenburuko idazkiarekin erantzun zien, egunkarietan, urte bereko maiatzean, apezpikua kritikatu zute-nei. Honela dio bertan:

«Onartu behar da, Elizaren lana zail eta neketsua suertatzen dela batzuetan, kontuan hartuz gaur egun nafar gizartean dagoen zatiketa handia. Izan ere, batzuek hizkuntza politika ofiziala kritikatzan dute euskara lehenesten duela esanez, eta, beste batzuek, aldiz, euskararekiko politika hori urria eta zekena izateagatik gaitzetsi egiten dute».

Hau da, Euskal Pastoraltzaren arduradunen iduriko, kontuz ibili behar du elizak euskarari buruz, Nafarroan sentiberatasun ezberdinak direlako;

«Mesedegarri izanen litzateke», dio geroxeago, «denon artean, elkar ulertze eta elkarrizketa giro bat sortu eta euskararen aldeko politika eskuzabal bat bul-tzatzea» (40).

Baina ez da ulergaitz samarra baieztapen hori? Zeren eta noiztik erabaki behar du giza-eskubideekiko jarrera jendearen usteak edo sentiberatasunak? Langileen eskubideak, herritarrek onesten badituzte soilik zaindu behar dira? Herrien eta jendeen arteko ondasun banatze egokia ezin da aldarrikatu, jende-aren adostasunik ez bada? Abortuaren gaitzesteko, herritarren pentsaerari be-giratzan diote eliztarrek?

Baina lotu gakizkion sentiberatasun ezberdinen fenomenoari. Sentibera-tasunak, berezkoaz gain, hezi egiten dira. Zenbateko ahaleginean ari da Eliza, euskara eta euskal kulturarekiko sentiberatasuna lantzen? Erraterako, lehen ai-patu bezala, hizkuntza giza izaeraren alderdia dela irakasten; gizatasunarekin lotura duenez gero, sinesmenarekin zerikusia baduela, sinesmenik ez baita gi-zatasunik gabe, Vatikanoko II. Kontzilioak berak markatzen digun ildoan jorra-tuz. 1974 eta 81eko apezpikuen idazkiak kenduta, Elizak urte hauetan euska-rari buruz erran duenak ia ez du lagundu kristau kontzientzia heltzen.

4.3.3. Hutsune larriak ditu Elizak euskararen erabilpenean gaur egun. Hor dugu Xabi Lasaren datu bilduma. Eta gehitzen ahal zaizkion bertze zenbait. Errate baterako, gaur prestatzen diren apez berriei ez zaie euskara jakitea es-katzen, ez dira elebidun egiten elizbarrutiko izaera kulturalari erantzuteko. Ma-li edo Nigeriara misio lanetara joaten den Europako apezaren lehenengo lana hango hizkuntza ikastea izaten bada, zergatik ez zaie arduradunei bururatzen, Nafarroan apez egiten denak euskara ikasi behar duela? Hemen ere tresnata-sun soila aintzat hartzen ez bada, behinik behin.

(38) Fernando Sebastián, «La conciencia cristiana ante el terrorismo de ETA», *Alfa y Ome-ga* aldizkaria, 27-XII-2001, 4. or.

(39) «Artzapezpikuaren gogoetak», *Egunkaria*, 2002/1/11, 3 or.

(40) Juan Apecechea, *Diario de Noticias*, 2002/05/17, 5. or.

Apezpikutegetiko bulegoetan, euskarari buruzko apezpikuen dokumentuak jasota dauden etxean, eta hainbat zerbitzu publiko eskaintzen den lekuan, euskara ia hizkuntza arrotza da.

Guretzat hutsune diren horiek, ordea, ez dute kezka handirik sortzen arduradunengan. Euskara guti erabiltzen duela-eta, ez diote Apezpikutegetitik inori aisa deituko. Inoiz egin badute, nik ez dut sumatu. Baina euskara sobera erabiltzen delako kexak, bai, jakinarazi zaizkie apezpei, behin baino gehiagotan. Apezpikutegetitik, bada, euskararen erabilera neurtzen eta murriztu nahian ibili eta ibiltzen dira. Jende gehiena euskalduna denean ere, elizkizuna euskaraz eta erdaraz erdira egitea egokitzat jotzen dutela dirudi.

4.3.4. Euskara berreskuratzeko eginkizuna? Hori ez du Nafarroako elizak aintzat hartu, lehen aipatu ditugun Mendez, Larrauri eta Cirarda apezpikuen dokumentuetan horrela adierazia badago ere. Euskaraz aritzea bai, bere neurrian, neurri murritzean. Baina euskararen alde aritzea ez omen da elizaren egitekoa: gaur den egunean apezpei irakasten ari zaizkien irizpideak bide dira. Nahiz eta *Euskarari bai* kanpainari bere sinadura eman. Hau oraindik argiago utzi digu, behar bada, Fernando Sebastian artzapezpikuak, berriki salgai paratu duen *La Verdad del Evangelio* izenburuko liburuan.

Honela dio:

«Elizak euskarari babes zehatz eta berezia eskaintzea nahiko lukete batzuek... Nik ez dut jarrera hau onargarrizat jotzen, bi arrazoiengatik. Bat, egun euskarak Nafarroan nahiko errekonozimendu eta geriza baduelako, legearen eta dirulaguntzaren aldetik... Bigarrena, sakonagoa. Elizaren egitekoa ez da, ez kultur ez politika arlokoa, erlijio eta moralekoa baizik. Elizak ez du inon ere hizkuntza hau edo bertzea zabaltzen ari behar. Gutxiengo kultural bat persegitua gertatuko balitz, eta bere eskubideak zanpatuak, orduan soilik saiatzan ahal litzateke, eta saiatu beharko luke, zuzengabe tratatutako gutxiengo hori defenditzen. Baina ez da hau orain gure egoera. Jainkoari eskerrak» (41).

Ez dut uste azalpen handirik behar duenik honek. Baina ez dut erran gabe uzten ahal, elizgizon batek horrelakoak idazteak min handia sortzen dimala.

Baieztapen nagusi batzuk azpimarratuko ditut:

Lehen eta egun izan dira eta badira eliztar euskaltzale sutsuak, euskararen alde fin jokatu dutenak.

Elizak ez du, oro har, arduradunen aldetik batez ere, euskara euskal komunitate eskubidedun ikusi, ez du euskara euskaldunen hizkuntza eskubidedun ulertu.

---

(41) Fernando Sebastián artzapezpikua, «El euskera en la Iglesia», *La verdad del Evangelio*, Ediciones Sígueme, 2003, 665-668.orr.

Eta, ez du bere egin, salbuespenak salbuespen, euskararekiko atxikimenduak baduela kristau sinesmenarekin loturarik.

5. HONDAR GOGOETA: ELIZAREN ZENTRALISMOA

Lehenbiziko bi mendeetan ez bezala, gero eta erakunde zentralistagoa bihurtzen joan zen eliza. Eta nazio arteko botere, gero eta handiagoa. Vatikanoko azken Kontzilioak Jainkoaren herri izatea markatu bazuen ere (47), elizari buruz, eta elkargo-jitea hierarkiarentzat, eta hor ere aitzin-urratsak gauzatu arren urte batzuz, urratsak gibelera egin dira eta egiten ari dira. Nire ustez, elizak euskararen aldeko jarrera egokia hartzekotan, botere eta zentralismoko pentsaera eta jokaera utzi behar du, eta egitura aldatu.

Estatuekin bezala gertatzen da elizarekin. Botereak eta zentralismoak ez du aniztasuna maite, ez zaio aniztasuna komeni, ezta herritarren parte hartzea ere. Pentsamendua eta agintea zenbat eta buru eta esku guttiagok eduki eta erabili, orduan eta errazagoa da boteredunarentzat bere boterea handitzea, orduan eta errazago zaio boteredunari bertzeak menean edukitzea. Aspaldi erran zuen Nebrijak: hizkuntza inperioaren laguna da. Aginte bakarra, hizkuntza bakarra. Nola onartu hizkuntza ezberdin eta anitza, inperioa indartu nahi duenak?